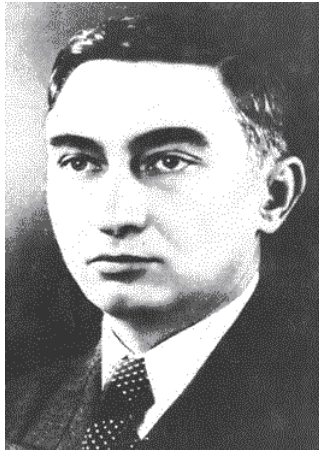

Száz éve született Prohászka Lajos

Igen tisztelt ünneplő közönség, kedves Barátaink!

Általában s a mai életben különösen ritkák az olyan bensőséges pillanatok, mint amilyenre most itt összegyűltünk ebben a kedves kis budavári utcában. Ritkák és rövidek, de nagy pillanatok ezek, mert nem önző anyagi, üzleti vagy párthatalmi érdekek hívták össze, hanem egy nagy szellem, egy nagy magyar gondolkodó, egy csendes, de kristálytisza egyéniség, egy kiváló egyetemi tanár közös tisztelete, a bennünk, tanítványaiban, eszmei örököseiben élő és a kényszerű hallgatás és elhallgattatás évtizedeit is túlélő szeretete, elismerése, a nemzeti adósság törlesztésének kötelelességtudata.

Igen, adósságot törlesztünk és hálás tiszteletet rovunk le *Prohászka Lajos*, a budapesti, akkor Pázmány Péter, ma Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének vezetője, egykori kedves professzorunk előtt.

Prohászka Lajos

A mi történelmünknek, kultúrtörténetünknek mindig voltak a valóságos vértanúk mellett – talán még nagyobb számban – nem testi sebből vérző, de talán még többet szenvedett, életben hagyott tanúi, áldozatai. Ezek közé tartozik ő is, többedmagával, akiket egy korlátolt művelődéspolitikai-ideológiai irányzat „eszmei tisztogatás” címén 1949 végén egyik napról a másikra megfosztott egyetemi katedrájától, de még az akadémiai tagságtól is. Micsoda pazarlás, micsoda könnyelműség: hatalmas szóval kirekeszteni az egyetem, a tudomány legkiválóbbjait abból, hogy hatalmas tudásukat továbbadhassák, megoszthassák az arra érdemesekkel! Legtöbbjük számára későn jött a jóvátétel, az eszmei rehabilitálás; az ő elhunytá után 28 évvel, a rendszerváltás egyik gesztusaként az Akadémia és az Egyetem részéről.

Legyen szabad most röviden felvázolnom *Prohászka Lajos*, az ember és tudós 66 évi életútját, mert ebben is, mint oly sok mindenben, föl kell fedoznünk a kifürkészhetetlen Gondviselés csodálatos ujjnyomait.

1897. március 2-án született Erdélyben, brassói értelmiségi családból, tehát ugyanabban a városban, amelyik 10 évvel előbb *Áprily Lajost* adta nekünk; s ugyanabban az évben, amikor Erdély másik nagy írója, *Tamási Áron* született. Nem érdektelen ide sorakoztatni még ugyanezen 1897-es esztendő másik két nagy magyar szülöttjét is: az ugyancsak filozófus *Hamvas Bélát* és a kiváló zenepedagógus, zongoraművész, komponista *Kósa Györgyöt*. Mintha mindannyiuk életpályáját rokon csillagzat indította volna el, s ha nem is ugyanaz a sors, de mindenesetre eredményekben és viharverésekben egyaránt változatos élet jutott osztályrészül minde-

Információk

gyiküknek. Talán nem tévedek, ha azt merem állítani, hogy ki hosszabb, ki rövidebb ideig, de mind az öten más-más okok miatt számkivetetnek érezhették magukat saját hazájukban.

Hasonnevű édesapja nagyon fiatalon halt meg, 2 hónappal egyetlen fia születése előtt. Özvegy édesanyja, leánynevén *Scholz Róza* egyedül nevelte gyermekét, s amikor elérkezettnek látta az időt, felköltöztek Budapestre. Bizonyára igen hamar budai lakosok lettek, mert a kisfiú középiskoláját már az I. kerületi Ferenc József érseki katolikus gimnáziumban járta, s akkor már szintén a várnegyedben, a Táncsics Mihály utcában laktak.

Egyetemi tanulmányait szintén kitűnő eredménnyel a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán klasszika-filológusként végezte, s így terelődhetett érdeklődése az ókori görög-latin filozófia és pedagógia, közelebről *Platón*, *Arisztotelész*, *Cicero* mélyebb tanulmányozására. További magasfokú tanulmányait már ebben az irányban folytatta németországi ösztöndíjakkal Freiburgban, Münchenben és Berlinben, a kiváló kultúrfilozófus professzor, *Eduard Spranger* mellett. Kitűnő nyelvérzékével – ami bizonyára összefügg nem mindennapi muzikalitásával is – a német szinte második anyanyelvűvé lett, és később is mindig szívesen fogalmazott németül, de magyar nyelvi ébersége, nyelvtani érzékenysége, igényessége, stílusának emelkedett tisztasága mindvégig példaadó maradt. Ez átáradt tanítványaira, hallgatóira is, mert nem tűrt meg semmiféle nyelvi-logikai pontatlanságot, pongyolaságot. Ha elfogadjuk azt az aranyigazságot, hogy „Le style c'est l'homme” – „a stílus maga az ember”, a nyelv, a beszéd, az életvitel közvetlenül jellemzi az embert, akkor ez sokszorosan érvényes órá. Ezért mertem az ideai anyanyelvi konferencián hozzászólásomban éppen az ő személyére, személyiségére hivatkozva egyenlőségjelet tenni az anyanyelvi tisztaság és az erkölcsi tisztaság közé.

Mesterének, *Sprangernek* nem csak kiváló tanítványa volt, hanem a magáévá tett kultúrfilozófiai szemlélet alapján határozta meg az európai művelődési eszményt és benne a magyar pedagógia, az igazi embernevelés céljait, elméletét, oktatási anyagát és módszereit. Legjelentősebb elméleti műve, *Az oktatás elmélete*, amely 1937-ben jelent meg, ma is időszerű, és oktatástügyünk mai bonyolult helyzetében felvetődő súlyos kérdésekre meg tudja adni az egyértelmű választ. Bár mindenki tanulmányozná és felelősségtudattal az iskolapolitika bibliájaként forgatná!

Nem lehet célom az, hogy most teljes bemutatását adjam tudományos írásainak, de azt nem mulaszthatom el, hogy éppen magasztos erkölcsiségére bizonyítékul a legtermékenyebb éveiben alkotott néhány kisebb terjedelmű írásának sokat mondó címére utaljak:

- 1926. Az élet mint tett és mű. (*Perecz László* emlékezésének címe: Népszabadság 97. márc. 2.)
- 1928. Vallás és kultúra
- 1929. Pedagógia mint kultúrfilozófia
- 1930. A lélek és az abszolútum (*Mándy Stefánia* írásának címe: Magyar Hírlap 97. ápr. 22.)
- 1941. Az apró munka a nevelésben
- 1943. A korszellem és a nevelői felelősség (*Tökéczki László* cikkének alap gondolata: Magyar Nemzet 97. márc. 22.)

Ugyanezekre a kultúrfilozófiai alapelvekre épülnek legáltalánosabban ismert alkotásai, mint az 1933-ban írt és széleskörű, sőt igen sokszínű és egymásnak ellentmondó visszhangot is kiváltó *A vándor és a bujdosó* c. nagy nemzetkaraktológiai műve. Ide most az egyik jelentős iker-szellemóriás, *Hamvas Béla* szép értékelése kívánczik: ... ez „az a mű, melyet megjelenésétől számítva sem magyar történész, sem társadalomtudós, sem etnológus, sem művészettörténész, de még művész, író, politikus sem nélkülözhet többé: a magyar sors megértéséhez az út ettől a pillanattól kezdve *Prohászka* könyvének keresztül vezet.” És idézhetnők még *Babits*, *Keresztury Dezső*, *Makkai Sándor*, *Németh László*, *Szerb Antal* és sok más elismerő nyilatkozatát. Ezekhez szeretném még hozzátenni a magam szerény hódolatát az egyes fejezetcímekhez mottóul választott költői-próza idézetekért: *Kölcsey*, *Vörösmarty*, *Ady*, *Zrínyi*, XVII. századvégi Bujdosó ének, Széchenyi szellemének megidézéséért.

Külföldi tanulmányi évei után végleg hazatérve egy ideig az Országos Széchényi Könyvtárban, majd az Egyetemi Könyvtárban dolgozott. Ezek az évek is alkalmasak voltak már megszerzett magasrendű tudásának elmélyítésére, gyarapítására. Nagyjából ezekben az években volt *Finácz Ernő* professzor gyakornoka, s akkor készítette gyönyörű kézírásával a tanszéki-intézeti könyvtár album alakú nagy alap-katalógusát, amely ma is megvan.

1937-ben, a pécsi és a budapesti egyetemi magántanárságot követő, budapesti egyetemi tanárrá történt kinevezése után 2 évvel jelent meg a már említett korszakalkotó és időtlenül érvényes oktatáseméleti nagy mű-

Információk

ve. A következő években a rendszeres és jegyzeti szerint is lelkiismeretes felkészüléséről tanuskodó egyetemi előadásai mellett jelentek meg még újabb kultúrfilozófiai írásai a már felsoroltakon kívül, például 1942-ben A platonista Cicero, a humanista művelődési eszmény foglalatja, majd 1944-ben harmadik nagyszabású műve, A mai élet erkölce. Ennek megírását a második világháború és a fasizmus „ordas eszméi”, illetve ezek pokoli megvalósítása és embertelenségei ösztönözték eredetileg, de az erkölcsi eldurvulást illetően a további, tehát a jelenlegi mának is kemény bírálata, felelősségteljes kor- és kórképe.

Mint tanársegédjének, öt utolsó egyetemi évében volt módom látni mgrendültségét egyrészt az országos és személyi veszteségek felett, amikor például megsiratta az ígéretes fiatal zongoraművész, *Faragó György* munkatáborban bekövetkezett tragikus halálát, másrészt őszinte örömét, amikor fivérért, egy másik munkatáborból megmenekült tanársegéd-elődömet, *Faragó Lászlót* először viszontlátta. Hasonló élményem volt a hadifogságból végre hazatért régi tanítványával, *Zsolnay Imrével* lezajlott első találkozója. De nem kevésbé volt megrendítő, ahogyan búcsút vett a sokoldalúan nagytehetségű fiatal cisztercita szerzetes *Ferenczy Csabától*, aki rendi előljárói előrelátó határozatából – még jókor – külföldre utazott.

Vége miután 1945 tavaszán ő is közreműködött sajátketűleg a háborús sérüléseket szenvedett Múzeum körüti épület hiányainak sürgős ideiglenes pótlásában, újra elindulhatott az ostrom miatt abbamaradt egyetemi oktatás. Változatos kollégiumokat hirdetett és tartott és elindított hallgatói bekapcsolásával egy nagyszabású társadalmi-művelődési írásos ankétot az iskola szerepéről. Ennek anyaga együtt van, és feldolgozását megkezdte a mai neveléstudományi tanszék. Ismét megnyitotta az intézetet kedves tanártársainak előadási helyül óráik számára: ezek voltak *Jausz Béla*, *Baránszky-Jób László*, *Balassa Brúnó*, *Kövendí Dénes*, *Kovács Gyula*, sőt a *Prahács Margit* alapította, majd *Rajeczky Benjámint* vezette Collegium Musicum is. Ahhoz is hozzájárult, hogy a Népművelési Bizottság szervezte Szabad Egyetem egyes előadássorozatainak helye is a mi intézetünk legyen. Könyvtárunk ily módon valóságos kis kultúrcentrum lett, mintegy a tanszékvezető művelődési eszményeinek gyakorlatra váltó szellemi otthona, ahol világnézeti, faji megkülönböztetés nélkül mindenki igazán otthon érezte magát.

Ezekben az években mellette dolgozni nem csupán kitüntető elfoglaltságot, állást jelentett, hanem valóban főemelő élményt is. Napról-napra közvetlen közelből tapasztalhattam emberi-tanári erőit: az önmagával szemben legteljesebb igényességét, lelkiismeretességét s a mások, a tanítványok iránt is megnyilvánuló igényessége mellett a megértő humánusit, a tiszteletet, udvariasságot, tapintatot. (Csak olyan apróságra gondolok, hogy mindenkit, tanítványt, vizsgázót is kikísért az ajtóig.) De két dologban nem ismert tapintatot: a helyes, pontos nyelvhasználatban és a tiszta lelkiismeretben, az erkölcsi megbízhatóságban. Ő igazán elvárhatta ezt másoktól: erre az igényességre önmaga volt az aranyfedezet. Mindvégig „incorruptissimus omnium magister” -ünknek, legmegvesztegethetlenebb mesterünknek ismertük. Annál nagyobb volt a csalódása, amikor másokban ennek ellenkezőjét kellett megtapasztalnia...

A legnagyobb csalódást az jelentette, amikor 1949 decemberében, 52 évesen, élete teljében „karácsonyi ajándékkul” érte az egyetemről történt kizárás. Ezt a traumát soha nem heverte ki, és még 14 éven át megaláztatottnak, szellemi holtánnyilváníttottnak érezte magát.

De annál több volt az olyan tanítvány – s csaknem valamennyi ilyen volt -, aki gyermekét vagy baráti családot gyermekeit hozta hozzá zongora- és német órákra, hogy kis nyugdíját kiegészíthesse. Az előttem szóló tanítvány-barát szerelte meg számára *Ország László* professzor támogatását a Nyelvtudományi Intézet-beli foglalkoztatásához. Hála és köszönet érte *Ország* professzornak haló poraiban is, akárcsak *Zádor Anna* művészettörténésznek, aki a Szépművészeti Múzeumban látta el időszakos munkamegbízással.

Itt kell megemlítenem azoknak az igazi jóbarátainak, filozófusok, professzorok, művészek nevét, akikkel eszmei vagy tényleges kapcsolata végig elkísérte: *Fülep Lajos*, *Kornis Gyula*, *Szemere Samu*; *Biczó András* és *Judit*, *Feszty Mária*, *Lázár Mária*, *Wehner Tibor* (e három utóbbi várbeli szomszédok). És mindenekelőtt ott volt, azaz itt, a kedves *Horváth* család – a szülők, *István* és *Ilona* és két gyermekük, *Ilona* és *Róbert* -, akiket az ostrom idején kibombázott lakásukból befogadott. A Gondviselés működését kell látnunk abban, hogy amittől félkézzel megfosztotta, a vér szerinti család alapításától és az egyetemi katedrától, azt a másik kezével pótolta: a kis család szívvel-lélekkel viszonzta a jótettet, szeretettel gondoskodó pótcsaládjá lettek, sőt a szülők és orvos-bátyja elhunytja után *dr. Éderné Horváth Ilona* és kisleánya *Mariann* meleg családi légkört, gyermeki és unokai szeretetet, ragaszkodást biztosított számára utolsó éveiben. (Most már két szellemi dedunokája is lenne...)

Ez a mai kis tábla-avató ünnepség különös módon hármas évforduló: születésének 100., halálának nap szerint 34. és ebbe a házba, akkor még Casino u. 2/b-be költözködésük 60. évfordulója.

Információk

Kit látott ez a kedves kis utca nap-nap után 26 éven át kijönni, majd hazaérkezni ezen a kapun keresztül? Előbb egy már sokat tanult, olvasott és írt fiatal tudóst, már 40 évesen egyetemi tanárt, aki tanítani, alkotni vágyással indult el reggel az egyetemre vagy az Eötvös Kollégiumba. Láta őt apró termetű, de lelki erőben annál nagyobbra magasztosult édesanyjával sétára indulni, de látta őt árván maradva a rajongva szeretett édesanya temetésére menni, majd onnan csüggedten visszatérni, mintegy meglelevenedve a szobájának egyik falán függő metszet, amelyet önarcképének tekintett: Der letzte seiner Familie = Ultimus familiae.

Látta ez a kis utca, ez a kapu a nemzeti történelem tragikus fordulói miatt leverten, s látta sokkal ritkábban reménykedve lépdelni. Látta csüggedten, amikor 1948-ban tanszékét intézeti könyvtárunkkal a Múzeum körüti épület I. emeletéről leköltöztették a földszintre, mert úgy érezte, hogy – saját szavaival élve – közelebb került a kapuhoz. És igazán lett, megérezte a másfél év múlva bekövetkezett méltatlan végszót.

Látta ez a kis utca verőfényes napokon sétára indulni a Margit-szigetre vagy csak ide a Bástya-sétányra, olykor hangversenyre menni, esetleg nyaranta uszáshoz készülni a Fedett uszodába vagy a Római Fürdőbe. Látta kenyérszátásért sorbaálláshoz sietni 1956 őszén ...

És ez a kis utca látta akkor is, amikor kórházba vitték először, majd utoljára ...

És mit nem látott ez a kis utca? Nem láthatta, legföljebb hallhatta a belülről kiszűrődő zongoraszót, amikor magában gyakorol a filozófus-pedagógus, aki nagy zongoraművész is lehetett volna. Vagy amikor alkalmi vonós partner látogatójával szonátázott: *Beethoven*, *Schubert*, *Schumann*, *Grieget*. Avagy amikor kis tanítványaival foglalkozott.

Nem láthatta ez a kis utca, amint rendre előveszi kedves íróit: *Jókait*, *Vernét*, *Goethét*, vagy ahogy képeiben gyönyörködik, s közöttük is leginkább a *Biczó András* megfestette Liszt-Chopin zenedélutánban ... Nem láthatta ez a kis utca azt sem, hogy milyen örömmel fogadja vendégeit, őt látogató hűséges tanítványait.

Azt sem láthatta ez a kis utca, hogy legnyugodtabb, legcsendesebb óráiban egy magasröptű zeneesztétikai probléma foglalkoztatja és lassacskán meg is ír néhány fejezetet az „Arabeszk” gondolatköréből német nyelven. Talán most ez a szellemi hagyaték is értő kezekbe kerül!

Egyelőre azért is hálát adunk a bölcs Gondviselésnek, hogy mi – ha nem is valamennyien, tanítványai, tisztelői – megérthettük az adósságtörlesztésnek ezt a harmadik látható formáját (az első *Tőkészki László* kismonográfija, a második két nagy mű, A vándor és a bujdosó és az *Erkölc* 1993–94-es reprint kiadása Szegeden).

Ez az adósságtörlesztés sokaknak nagyszerű közreműködése által jöhetett csak létre. Nem mulaszthatom el, hogy egyelőre itt szóban köszönetet mondjak mindannyiunk – jelenlévők és hivatalos elfoglaltság vagy egészségi állapot miatt távolmaradtak – nevében mindenekelőtt az ELTE rektorának, *dr. Szabó Miklós* régész professzor úrnak a nagylelkű pénzadományért, amely a táblaállítás költségeinek nagyobbik felét jelenti; *dr. Manherz Károly* professzor úrnak, a Bölcsészettudományi Kar dékánjának és *dr. Bábosik István* professzor úrnak, a Neveléstudományi Tanszék vezető tanárának az eszmei ajánlásokért; a hálás tanítványok és tisztelők tekintélyes anyagi hozzájárulásáért; az örökös, *dr. Éderné Horváth Ilona* vejének, *Csepely-Knorr Kristóf* okl. építésznek az Országos Műemlékvédelmi Hivatal engedélyéhez szükséges tervezésért és művészi rajzért; *Katona Tamás* polgármester úrnak és a Műemlékvédelmi Hivatalnak a táblaállítás engedélyezéséért.

Jánosy István kőfaragó, vésnök mesternek és az Épületkőfaragó KFT valamennyi közreműködő dolgozójának a lelkiismeretes, körültekintő, pontos munkájáért és végül a kis ünnepi műsor konferálásáért *dr. Szabolcs Éva* tanárnőnek, a Neveléstudományi vagyis utód-tanszék adjunktusának, kedves volt tanítványomnak.

Nem tudok lemondani arról, hogy befejezésül ne idézzem a Mester mesterének, *Eduard Spranger*nek „A pedagógiai géniusz” c. tanulmányából egyik alap gondolatát, amely *Prohászka Lajos*ra legalább úgy jellemző, mint *Szokratészre* és *Pestalozzira*:

„Az egész életkörforgás középpontja maga az Isten, aki a lélek legbelsejében nyilatkozik meg. Ő jelenti az ember legközvetlenebb kapcsolatát. Legkorábbi értelmezését az anyai szeretet (és mi hozzátehetjük, hogy a gyermeki szeretet is) adja meg, amely e földi létben minden isteninek a csírája.”

Kovács Lászlóné dr. Vermes Stefánia
avató emlékbeszéde